

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Svenske vægbilleder

Av Bjarne Kildegaard

Eva Londos: Uppåt väggarna i svenska hem. En etnologisk studie av bildbruk. Carlssons förlag i samarbete med Jönköpings läns museum. Diss. English summary. Stockholm 1993. 288 s., ill.

Som afhandling hører Eva Londos værk om vægbillederne i svenske hjem til de sjældne. Kun alt for få museumsansatte etnologer skriver i dag disputats om de undersøgelser, de foretager gennem mange års studier i felten. Overalt tegner sig en tydelig tendens til, at etnologerne på museerne vælger andre, mindre genrer for formidlingen af deres viden. Museernes årbøger bringer hvert år mange mindre artiklar om undersøgelser af lokalkulturel og tematisk karakter; men det hører i dag til sjældenhederne, at yngre etnologer fra de kulturhistoriske museer vælger at forbinde deres ofte omfattende empiriske studier med en teoretisk overbygning og indleverer sådanne værker til videnskabelig bedømmelse på universitetet. Ikke mindst af denne grund bør Eva Londos spændende disputats hilses velkommen.

Studiet af svenskernes billedkultur er imidlertid også karakteristisk i en anden forstand, idet det nemlig indskrives sig i den faghistoriske tradition, der for Skandinavien vedkommende primært er udviklet af professor Nils-Arvid Bringéus i Lundaskolens etnologi. Mange års indsats for at fremme studiet af folkelige billedbudskaber både som en del af den materielle folkekultur i traditionel betydning, og bestræbelsen på at åbne emneområdet perspektiv til kontinuerlige studier af billedkulturen i forandring frem mod nutiden. Eva Londos personlige faglige baggrund var oprindeligt kunsthistorievidenskab, men ikke

mindst behovet for at kende den folkelige, populære billedverden fik hende til at påbegynde etnologistudiet. I den foreliggende disputats aflæses denne udvikling af såvel mere kunsthistoriske redegørelser som af arbejdets centrale focus på nutidig vægudsmykning undersøgt i levende miljø ved interviewing og feltarbejde.

Londos bog er rigt illustreret med såvel fotos, forfatteren selv har optaget, som gengivelser af trykt billedmateriale. I en del tilfælde har forfatteren blandt sine meddelere nærmest optaget stilleben fotografier. I andre tilfælde viser fotografiene et meget fint og utrolig inspirerende samspil mellem de konkrete billedbrugere og deres billedbrug i hjemmene. Det er derfor noget misvisende, at forfatteren til bogens forside har valgt et manipuleret billedudsnit fra en kommerciel annonce for et rejsebureau. Det pågældende fotoudsnit viser en ældre kvinde siddende i en komfortabel stol, så komfortabel, at hun er faldet i søvn. På væggen bag hende ses et malet skilderi af et romantisk kystlandskab. Foruden at bryde med bogens undersøgte genrer og feltundersøgelsens vægt på konkrete og ikke anonyme personer skaber omslagsfotoet en holdningsmæssig association. Annoncebilledets sovende kvinde med sit trivialkulturelle billedmotiv på væggen udsiger en meddelelse om tristesse og desengagement, som hele undersøgelsen iøvrigt modsiger. Det er netop folks intensive optagethed af vægbilledernes betydning i det private og sociale rum, der udgør bogens hovedemne. Som sådan markerer omslagsbilledet det helt modsatte.

Det er imidlertid kun ganske få steder i afhandlingen, at forfatteren iøvrigt overskrider sit dominerende princip med at lade informanternes egne billeder på væggen tale for sig selv. De mest interessante fotografier er indlysende dem, der udtrykker deres aktuelle og meget konkrete rele-

Bjarne Kildegaard var fakultetsopponent vid Eva Londos disputation vid Lunds universitet den 5 juni 1993.

vans til de mennesker og hjem, der udgør materialet. Men sammenhængen brydes, når Londos for at demonstrere en intellektuel pointe anvender billedbelæg fra miljøer, sfærer og grupper, der falder uden for hendes målsætning. At der f. eks. bringes et fotografi fra 1985, der viser et teenageværelse hos en heavy-rocker for at demonstrere et ophængssystem for vægudsmykningen, samsvarer ikke med, at Londos iøvrigt vælger decideret ikke at undersøge billedkulturen i unge menneskers liv i familiens bolig.

Med hensyn til afhandlingens fotomateriale får man til tider det indtryk, at det i den konkrete interview og observationssituation har været vanskeligt at håndtere båndoptager og kamera på samme tid for undersøgeren. Kampen mellem undersøgelsesteknologien og feltarbejderens hyperintensive opmærksomhed indebærer store vanskeligheder og udfordringer. Enkelte fotooptagelser bør dog fremhæves f.eks. på side 122, hvor der vises et særdeles vellykket (men til gengæld mennesketomt) interieur indrettet i "funktionalistisk modernism och romantisk realism" betegnet. Fotografiet viser to forskellige kønsbestemte stile fra venstre mod højre i samme rum. Her dokumenteres forfatterens overbevisende evne til at indkorporere den analytiske dimension allerede i undersøgelsesprocessen. I modsætning til fotografier, der på mere traditionelt vis, forekommer registrerende og neutrale. Her er, som flere andre steder i bogen, vist eksempler på, at feltarbejdet ikke blot behøver at skabe fotografisk kildemateriale til arkivskufferne, men med etnologens sans for atmosfære og mættede kultur betydninger kan skabe udsagnskraftige kilder, der handler om mere og andet end genstandene selv. Det er den type fotografier fra museerne og arkiverne, der anvendes igen og igen gennem årene, og som alle etnologer kender og holder af.

I en anmeldelse af et værk, der handler om billedkultur og billeders anvendelse i levende miljø, har det været mig selvfølgelig at starte med billederne selv. Selve undersøgelsesmetoden og de teoretiske ræsonnementer tilsigter med doktorandens egne ord at give et bidrag til forståelsen af menneskers symbolske brug og udformning af deres hverdagsmiljø. Det er netop studiet af den kulturelle praksis i bl.a. dens kommunikative sammenhæng, der hermed gives en central placering. Den dekorative, æstetiserende skabelse af hverdagens personlige rum inden for hjemmets rammer undersøges som en aktiv, positiv aktivitet, en form

for adfærd, hvor Eva Londos definerer sit eget konsumtionsbegreb. Konsumtion er ikke blot en passiv, nydende form for adfærd, der skal møtte individets behov; men derimod praktisk aktivitet. Gennem at eje genstande oparbejdes en række bevidste tilhørsforhold. Gennem disponering af genstande i et samlet arrangement udtrykkes smag og holdninger symbolsk og som kommunikation både individuelt og socialt.

Med denne sofistikerede problemstilling vælges interviewundersøgelsen som metode. Dette feltarbejde udføres i miljøer i Jönköping kommune, hvor doktoranden er ansat ved museet. Dette valg af lokalitet begrundes ikke med en opfattelse af særlige regionale variationer, men af det typiske, gennemsnitlige i stedets udvikling af arbejde, boliger og livsformer i den svenske kontekst. Metodisk opstilles et komparativt begreb om såkaldte "ytterlighetsgrupper", der lader forskelle fremtræde klarere, end hvis målet havde været "mera diffusa och svåravgränsade medelklasshem". I alt udvælges 60 hjem, der besøges mellem tre til seks timer, under tiden flere gange. I alt optages 1.300 fotografier. Diskussion af antal føres ikke, ligesom begrebet statistisk definerede socialgrupper på sociologisk vis afvises. Doktoranden tilstræber en kvalitativ metode, der dog kvantificerer informantgruppen og senere betjener sig af statistisk kvantificering i form af den procentvise dokumentation af registrerede billedmotiver.

Metodisk formuleres målsætningen holistisk. Her, som i tilfældet med antal udvalgte hjem, kan der rejses visse spørgsmål. Hvordan opfyldes en holistisk ambition, når undersøgelsen kun omhandler de pågældende hjemms samværs- og soverum? Eller når billedinteressen kun fokuserer på flade og flerdimensionale objekter på væggene. Således ikke på boghylder, borde, i loft eller på gulvet. Det kritiske spørgsmål bliver, hvorvidt væggene kan aflæses alene? Om væggenes billeder virkelig udgør en særlig kategori for informanterne? En kategori af billeder, smag og æstetisk stræben, der lader sig adskille fra hjemmets øvrige billeder? Eller billedbrugen uden for hjemmet, måske? Man kunne umiddelbart mene, at f. eks. vinduespartier, i lighed med entreer, spillede en endog yderst væsentlig rolle som præsentation af jeg-et mod omverdenen? Især fordi vinduespartier med gardiner, pottedplanter, lamper og andre dekorative objekter eksisterer i en grænsesfære mellem det private og det offentlige?

Det metodiske valg af 60 hjem for undersøgelse

sen fordeles mellem 32 selvstændige huse, 18 villaer, 10 kædehuse, 4 rækkehuse samt 28 lejligheder i flerfamiljehuse. I en vis udstrækning indebærer dette forhold en social og kulturel stratificering, der imidlertid netop for kulturanalysen er intimt forbundet med livscyklus i familien. Men fordi målsætningen er kulturpraksis i billedbru- gen, har billedbrugens fysiske rammer i boligtyper været det egnede udgangspunkt. Det kunne have været et vigtigt bidrag til metodediskussionen, hvis forfatteren her havde overvejet og eventuelt afprøvet flere undersøgelsesmodeller. Vi hører således intet om, hvorvidt især de 28 hjem i flerfamiljehuse har identiske grundplaner? En forhåndenværende fast arealdisposition af boligens rum kunne have været undersøgelsesgenstand for spændende sammenligninger. De kunne netop have påvist forskellige eller identiske forvaltninger æstetisk af den konstante faktor: boligrummet. Valget af forskellige boligtyper (og måske livsformer) behøver ikke pr. definition at favorisere den komparative målsætning. Netop når emnet er den æstetiske kulturpraksis kan identiske rammer for dens udfoldelse give muligheder for at opleve vigtige nuancer. Den alienation, som folkesangeren Peter Seeger engang sang om i "Little Boxes on The Hillside", har netop etnologen en god mulighed for at imødegå. Identiske huse og boliger fyldes netop ikke nødvendigvis med identiske individer med samme livsmønstre og kulturpraksis.

Afhandlingens teoretiske orientering præsenteres i bogens allerførste kapitel om "Hembyggarna och deras redskap" og udfoldes videre i det andet kapitel om "Distinktion och exponering". Afhandlingens undersøgte aktører præsenteres her og videre i bogens kapitel fire, hvor de livshistoriske aspekter berøres. Kapitel tre kan fremstå med en form for ekskurspræget indhold, idet der redegøres for institutionelle og kommercielle forsøg på at forme smagen i Sverige. I lighed hermed er afhandlingens kapitel om "Konstbildning för folket", hvor diskussionsakten er centraldirigering og gruppefunderede foreskrivninger af god smag.

Som helhed konkurrerer mange teoretiske positioner i afhandlingen. Denne teoretiske pluralisme må nødvendigvis være tilstede, når undersøgelseemnet er af så kompleks art. Undersøgelsen anvender Berger og Luckmanns videnskabssociologi, Basil Bernsteins sociologivistik om enkle og laborerede koder, teorier om massekultur og en-

delig ikke mindst den nyere franske antropologi/sociologi om smag hos en forsker som Pierre Bourdieu. Dette omfattende teoriapparat, hvor mange forskellige skoler sammenstilles, kan virke overvældende i forhold til Londos eget feltarbejde. Teorierne er ofte på et andet plan end den virkelighed og metode, de anvendes med. Navnlig for Pierre Bourdieus vedkommende er hans undersøgelse af kunstinteresserede skabt på et helt andet empirisk grundlag. Bourdieu har undersøgt kunstmuseernes publikum, hvor Londos arbejde handler om kunsten og smagen i hjemmets indretning. Der er altså tale om helt forskellige sfærer, nemlig den offentlige, institutionelle og den private, personlige. Det er forbundet med store vanskeligheder at bruge et teorisæt fra en sammenhang til redskab for undersøgelse i en ganske anden. Begrebet kulturel kapital, som forfatteren tillægger afgørende betydning, er måske endog yderst problemfyldt, når det anvendes i studiet af private, voluntære former for kulturpraksis. Hvor Bourdieus begreb om kulturel kapital handler om den magt, der består i at institutionen, kunstmuseet, for samfundet udøver ordenshåndhævelse af smag for individerne, så er der næppe tale om en egentligt kapital, og dermed magtbegreb for det, der sker i privatsfæren. Bourdieus analyse, der gennem de senere årtier har haft så afgørende betydning for inspirationen af mange forskere, bearbejder en offentlig form for magt, ikke hvad der sker i det langt friere private livsrum. Aktørerne her har vel egentlig ingen magt at udøve? Og blandt Londos informanter bliver dette også uklart. De har forestillinger om de andres smag, men intet redskab, ingen kapital at kanalisere magt eller kontrol med. Derfor bliver begreber som økonomisk og kulturel kapital inkommensurable størrelser. Man kunne fristes til at kalde enhver sum af alle mulige fænomener for noget med kapital, f.eks. erfaringskapital, erotisk kapital etc.

Hvis jeg sluttelig skulle pege på en interesse, der ikke formuleres i teoretiske termer, er det afhandlingens interesse for kitsch. Anvendelsen af Susan Sontags overvejelser om kitsch og camp havde haft en virkelig relevans for undersøgelsen. Roland Barthes arbejder om æstetik og kulturformer ville på samme måde havde givet undersøgelsen en god håndsrækning, og måske gjort, at andre mindre centrale positioner var undgået.

Disse kritiske indvendinger skal imidlertid på ingen måde overskygge afhandlingens bærende

kvalitet: det store feltarbejde, den væsentlige dokumentation og de spændende konkrete tolkninger. Her er der masser af godt etnologisk håndværk i den solide tradition. Litteraturlisten bevidner mange års indsats for at forstå og orientere sig i emnets mange baggrunde og forsøg. Endelig er afhandlingen velskrevet og meget fly-

dende fortalt. Som læser falder man netop ikke i søvn, som kvinden på omslaget. Man får skærpet opmærksomheden, når forfatterens iagttagelser tilegnes. Man begynder som læser også at overveje sin egen billedpraksis. Om man ville vove det eksperiment selv, nogensinde at lade en etnolog få adgang til væggene i sit private rum?

KORTA BOKNOTISER

Med kamera och dynggrep. Fotografier av lantbrukaren Rune Öberg. Red. av *Christina Andersson-Wiking*. Bokförlaget Settern. Uddevalla 1993. 95 s., ill.

Rune Öberg är född 1912 och bosatt på födelsegården i Ölmevalla socken i Halland. På denna gård, Ölmevalla prästgård, har han övertagit arrendet efter sin far. Ända från 1930-talet har han roat sig med att fotografera sin hemmiljö på och kring gården. I ett samarbete med organisationer i Halland, däribland museer och utbildningsförbund, har ett urval av Rune Öbergs fotografier nu samlats till en värdefull bilderbok. Det är framför allt bilder från 1950-talet som valts ut. Arbetsbilderna dominerar. Man möter göromålen på en bondgård under kreaturshållningens slutskede, medan det tunga kroppsarbetet ännu var ständigt närvarande men också det arkadiska lugnet. Motiven är på en gång alldagliga och mycket oväntade, som modern vid strykbrådan eller kökspersonalen vid bröllopfesten. Inte minst fångslande är hur Öberg fångat de sociala kontakterna i det lilla samhället: när pappa bjuder Anders i Sweschedal på snus eller den motorcyklande brevbäraren på julsupen. Detta är dokumentationsfotografering på hög nivå och en erinran om hur fotograferandet måste prioriteras vid museernas samtidsdokumentation. Man får hoppas att det finns många fler än Rune Öberg som har och har haft kameran till hands i vardagen.

Mats Hellspång

Jonas Norrby: Jennings. Utg. Vattenfall, C. Perssons tryckeri. Köping 1991. 275 s., ill, delvis i färg.

Av de uppländska vallonbruken är väl Leufsta och Österby de mest kända och berömda, men Forsmark, nu kärnkraftverk, i deras grannskap kommer inte långt efter. Det grundades och ägdes tidvis också det av familjen de Geer, men Frans Jennings av skotsk härkomst svarade från 1747 för järnets försäljning, främst till England. Där var ju det rena svenska stångjärnet sedan gammalt högt skattat, varvid det från Forsmark kom på fjärde plats i rang. Från att ha varit närmast förläggare inköpte Jennings och en kompanjon Forsmark 1752, men dör året därpå och efterträds av sonen John, som ägnas merparten av boken.

Forsmarks bruk har rätt nyligen varit föremål för en utförlig skildring 1987 av Marie Nisser m.fl., anmäld här i RIG 1989, men i den nu publicerade boken betonar författaren inte minst det personhistoriska materialet med bl.a. John Jennings insatser också för Trollhätte kanal och inom Vetenskapsakademien. I utblickar passerar en stor del andra personligheter och släkter i den dåtida svenska bruksvärlden. Boken är föredömligt fint illustrerad.

Gösta von Schoultz